

УДК 37.015.311

Оксана Лоюк

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Метою статті є висвітлення питання теоретичного обґрунтування та розробки моделі розвитку творчої особистості молодшого школяра. Автором використано такі методи вивчення проблеми: опрацювання психолого-педагогічної літератури; систематизація та узагальнення педагогічного досвіду; порівняльний аналіз для виявлення сутності досліджуваного явища; моделювання, педагогічний експеримент. В результаті дослідження встановлено, що: модель – цілісна система, компоненти якої є взаємозалежними та взаємодоповнювальними один до одного, що забезпечило ефективність процесу розвитку творчої особистості учня початкової школи.

Ключові слова: навчально-виховний процес початкової школи, модель розвитку творчої особистості молодшого школяра, методологічно-цільовий блок, змістово-організаційний блок, оцінно-результативний блок.

Цель статьи – высветление вопроса теоретического обоснования и разработки модели развития творческой личности младшего школьника. Автором использованы такие методы решения проблемы: изучение психолого-педагогической литературы; систематизация и обобщение педагогического опыта; сравнительный анализ для выявления сущности исследуемого явления; моделирование; педагогический эксперимент. В результате исследования установлено, что: модель – целостная система, компоненты которой есть взаимозависимыми и взаимодополняющими, что обеспечило эффективность процесса развития творческой личности ученика начальной школы.

Ключевые слова: учебно-воспитательный процесс начальной школы, модель развития творческой личности младшего школьника, методологически-целевой блок, содержательно-организационный блок, оценочно-результативный блок.

Key words: educational process of primary school, model of development of creative personality of a schoolchild, methodological and target block, content and organizational block, evaluative and effective block.

У час інформаційної ери та переходу до постіндустріального суспільства надзвичайної ваги набувають здібності людини отримувати інформацію, аналізувати її, використовувати задля вирішення проблем життєдіяльності. Саме тому постає питання виховання молодого покоління людей як творчих особистостей.

В психолого-педагогічному словникові поняття «творча особистість» трактується як така, що характеризується творчою спрямованістю, творчими здібностями та створює матеріальні або духовні цінності, що відрізняються особистісною або соціальною значущістю [8, с. 760]. Оскільки предметом нашого дослідження є творчі особистісні якості молодшого школяра, важливо зазначити, що в силу своїх вікових можливостей учні початкової школи здатні створювати особистісно значущі цінності як предметного (малюнок, аплікацію, твір-опис), так і психологічного характеру (наукове поняття, мотиви діяльності, позитивні емоції, інтелектуальні почуття та ін.).

На основі теоретичного аналізу наукових праць (О. Вяхирєва, В. Григор'єва, О. Дусавицький, В. Іванова, Т. Косма, О. Кульчицька, С. Максименко, О. Матюшкін, Л. Скалич та ін.) та власного досвіду роботи з молодшими школярами встановлено, що процес розвитку творчої особистості учня початкової школи є складним, тривалим, цілеспрямованим процесом організації життєдіяльності дітей і базується на засадах тотальності дитячої творчості та сенситивності означеного віку щодо розвитку розумових дій, операцій. Означене спонукає до обґрунтування методологічних основ розвитку творчої особистості молодшого школяра та розробки моделі означеного процесу, що є метою нашої статті.

Під моделлю В. Лозовецька розуміє уявну або реалізовану матеріально систему, що має здатність відтворювати або відображати об'єкт дослідження, а також змінювати його таким чином, щоб отримати нову інформацію про означений об'єкт на основі її вивчення [6, с. 516]. У контексті нашого дослідження від моделі очікуємо відомостей про оптимальні шляхи вдосконалення процесу розвитку творчих особистісних якостей учня початкової школи.

Розроблена модель розвитку творчої особистості молодшого школяра складається із трьох блоків, які взаємопов'язані між собою (рис. 1).

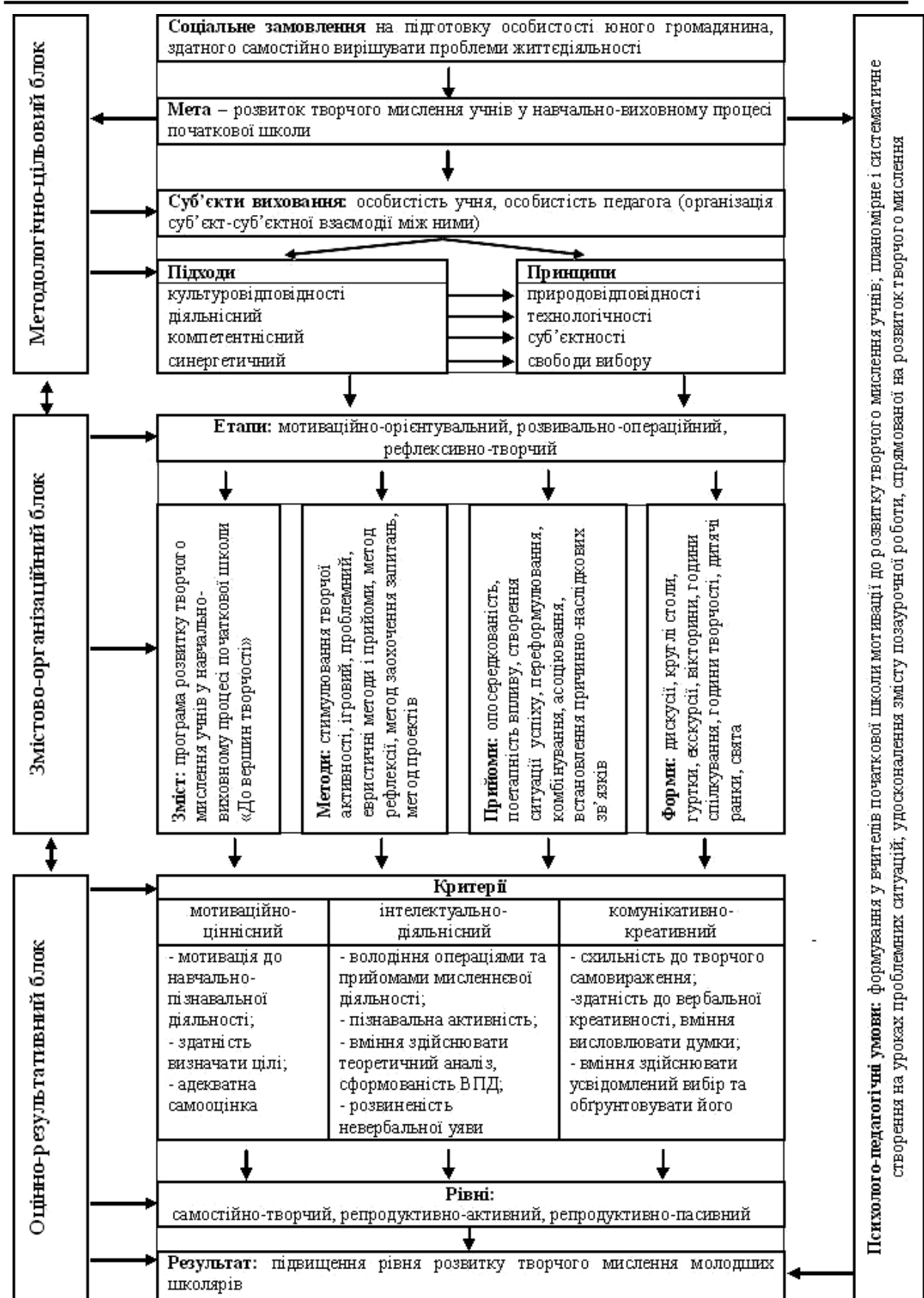

Рис. 1. Модель розвитку творчої особистості молодшого школяра
Методологічно-цільовий блок моделі охоплює мету, підходи,

принципи розвитку творчої особистості молодшого школяра, а також суб'єктів виховання.

Метою моделі є розвиток творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи. *Суб'єктами* виховання виступають особистість педагога та особистість вихованця, між якими встановлюються суб'єкт-суб'єктні відносини.

В організації навчально-виховного процесу в сучасній початковій школі з метою розвитку творчих якостей учнів доцільно враховувати теоретичні *підходи: культурологічний, діяльнісний, компетентнісний, синергетичний* у комплексі із принципами, що з них логічно витікають.

Загальновідомо, що процес пізнання відбувається людиною на *культурологічній* основі, в умовах соціокультурного середовища. Мислення кожної людини розвивається у процесі її пізнавальної активної діяльності, однак його зміст та характер зумовлені загальним рівнем культури, якого досяг соціум на певному етапі свого розвитку. Однак не варто розуміти культуровідповідність як транслювання, відтворення культури. За сучасних умов вона стає фактом активного включення дитини в постійно змінну культуру, основною формою якого має стати самостійна культурна практика кожної дитини, умови для якої мають створювати педагоги та батьки. Відтак культурна парадигма забезпечує реалізацію *діяльнісного* підходу, в основі якого – дитяча творчість, різноманітні форми дослідницької практики.

Досвід прогресивної психолого-педагогічної науки свідчить, що творче начало дитини успішніше розвивається у процесі самостійної, правильно організованої діяльності. У Білій книзі національної освіти України з цього приводу зазначається, що забезпечення інтелектуально-творчого розвитку дитини стає можливим за умови здійснення індивідуальної суб'єктної діяльності всіх учасників навчально-виховного процесу. В основі створення таких умов закладена «...цінність свободи самовизначення людини, формування її суб'єктності, здатності до створення власного простору можливостей (а не просто до вибору із суми зовнішньо окреслених можливостей) і морального становлення» [1, с. 25]. Означений підхід переводить вихованця в позицію суб'єкта пізнання, спілкування, праці, що передбачає вироблення умінь обирати мету, планувати, організовувати, виконувати, контролювати діяльність та оцінювати її результати. Відтак дитина із об'єкта виховного впливу стає суб'єктом власного розвитку, що вказує на важливість реалізації у навчально-виховному процесі початкової школи *компетентнісного* підходу.

Компетентність відображає та враховує такі особистісні цінності: постійний пошук свого «Я» та розкриття своїх здібностей, прагнення до саморозвитку; особисту відповідальність за свої вчинки; спрямованість кожної особистості на конструктивне співіснування та співпрацю з іншими людьми; соціальну активність; спрямованість кожного індивіда на

творчість, продукування ціннісно нового; пріоритет особистості над державою [11, с. 90]. Основним результатом компетентнісного підходу О. Савченко вважає суб'єктність учня, коли останній стає ініціативнішим, самостійнішим, здатним свідомо застосовувати знання в нових ситуаціях, здійснювати цілепокладання, приймати виважені рішення. Стосовно індивідуальних досягнень означений підхід стосується «творчої сфери (я створюю, я змінюю, я знаходжу, я доповнюю) та емоційно-ціннісної (я прагну до, я хочу досягти, я дуже ціную, я схвалюю, я відчуваю, що мені потрібно)» [10].

Життєдіяльності сучасної людини характерна постійна змінюваність навколишнього світу. Саме тому необхідно виховати людину, здатну в таких умовах до повноцінного життя. Відтак навчально-виховний процес початкової школи має не лише забезпечити творче засвоєння знань, а й навчити людину вчитися впродовж життя, виховувати потребу в цьому, застосовувати засвоєні знання у практичній діяльності. З цього приводу В. Кремень зауважує, що здатність вчитися є ключовою компетентністю, умовою навчання, саморозвитку та адаптації людини до реалій динамічного соціуму [3, с. 17–18]. На думку вченого, об'єктивний світ, який характеризується нестабільністю та непередбачуваністю економічного та соціального життя, є складною, нелінійною системою. Процеси саморозвитку та самоорганізації таких систем отримали назву *синергетичних* [4, с. 5]. Синергетика вивчає системи, які здатні самоорганізовуватися та саморозвиватися під впливом навколишнього середовища за допомогою нелінійних зв'язків [12, с. 715].

Людина з погляду синергетики – також система, що здатна самоорганізовуватися на основі сприймання, розуміння, передбачення світу. В умовах постійних змін життєдіяльності вона має оволодіти сприйняттям змінності, інноваційним типом мислення, здатністю до самостійної творчої діяльності, комунікативними здібностями. Самоорганізація в контексті освіти означає самоосвіту. З погляду *синергетичного* підходу навчально-виховний процес постає не як механічна передача знань учням, а як створення умов для самостійного їх отримання в результаті продуктивної діяльності, активності особистості учня під вмілим керівництвом педагога в ситуаціях відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, солідарної взаємодопомоги.

Істотне значення для методичного забезпечення розвитку творчої особистості молодшого школяра має визначення базових принципів, які регулюють взаємодію всіх суб'єктів навчально-виховного процесу:

1) *принцип свободи вибору* складає основу методологічного вирішення проблем, а, отже, саморозвитку, самоактуалізації, самовираження;

2) *принцип природовідповідності*, – в контексті нашого дослідження означає формування цілісного мислення, що передбачає використання логічного і образно-інтуїтивного типів мислення та уможливлене скоординовану діяльність головного мозку й реалізацію генетично

детермінованого способу пізнання «Хочу дізнатися!»;

3) *принцип суб'єктності* полягає в максимальній допомозі педагога в усвідомленні дитиною свого «Я» у зв'язках з іншими людьми та світом, осмисленні своїх дій, передбаченні їх наслідків, оцінці себе та свого вибору шляхом розкриття сутності дій та вчинків і їх впливу на стан навколишнього;

4) *принцип технологічності* передбачає проектування навчально-виховного процесу як певного алгоритму: дії педагога спрямовані на організацію діяльності вихованців з метою досягнення наперед визначених навчально-виховних цілей.

Змістово-організаційний блок моделі включає зміст, методи, прийоми, форми розвитку творчої особистості молодшого школяра. До структури означеного блоку також відносимо *етапи розвитку творчої особистості* учня початкової школи: мотиваційно-орієнтувальний, розвивально-операційний, рефлексивно-творчий, послідовність яких відповідає загальній логіці людського пізнання.

Зміст складає програма розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи «До вершин творчості» [7, с. 226–236], у якій представлені методологічні положення, необхідний методичний інструментарій, відображені основні лінії розвитку означеного феномену. Вміння орієнтуватися у величезному потоці інформації значною мірою визначаються тими *методами, прийомами, формами*, які використовує педагог у навчально-виховному процесі початкової школи.

Метод у перекладі з грецької означає «шлях до мети». Вчені (О. Бялик, О. Коберник та ін.) поділяють методи на окремі складові – *прийоми* як сукупність певних дій у структурі методу. Нами визначені основні типи методів розвитку творчої особистості учня початкової школи:

- *методи стимулювання творчої активності*, що сприяють емоційному мотивуванню та стимулюванню різнопланової творчої діяльності школярів (влучний добір питань; аналіз проблемних питань, конфліктних ситуацій; створення уявних ситуацій морального вибору, близьких життєвому досвіду школярів; аналіз міркувань ровесників, протилежних висловлювань; розбір етичного змісту прислів'їв і приказок, афоризмів, життєвих девізів; змагання, романтика, захочення) [2, с. 113–114];

- *ігрові методи* як «...спеціально створені проблемні (пізнавальні) ситуації, що моделюють певні труднощі реального чи фантастичного світу, з яких учням пропонується знайти вихід» [9, с. 217]. Означена група методів сприяє розвитку творчого мислення, самостійності, ініціативи; забезпечує народження нового досвіду, виникнення потреби в діяльності; дає змогу підвищити самооцінку, поліпшити міжособистісні стосунки;

- *проблемний*, який базується на створенні проблемних ситуацій та розроблений на основі вивчення процесу розв'язання задач; спрямований на постановку учня в позицію дослідника, який наштовхується на складні, але

разом з тим посильні проблеми;

- *евристичні методи*: 1) методи, спрямовані на відчленування та встановлення зв'язків і відношень, характерних для конкретної задачі шляхом зіставлення, порівняння об'єктів між собою; 2) прийоми моделювання систем, що вивчаються (схеми, символи, умовні знаки, наочні аналогії); 3) аналогію [5, с. 27–30];

- *метод рефлексії*, яка будує, контролює розумову діяльність, виконує головну роль у реалізації особистісної зумовленості творчого процесу. Рефлексія – критичне переосмислення людиною початкових уявлень про себе як про носія та реалізатора інтелектуальних стереотипів; виражається в побудові нових образів себе як суб'єкта творчості, які реалізуються в поведінкових актах та у виробленні нових знань з метою їх подальшого застосування у вигляді конкретних дій;

- *метод заохочення запитань учнів*, використання якого допомагає вчителю розвивати допитливість останніх, їхню здатність визначати невідоме та активно його досліджувати;

- *метод проектів* зорієнтований на активну самостійну діяльність вихованців, забезпечуючи кожному можливість: брати участь у діяльності відповідно до його знань, умінь, навичок, здібностей, бажання; знаходити необхідну інформацію, аналізувати її, робити висновки; здійснювати самоконтроль, самооцінку; співпрацювати з іншими.

Формами організації творчої діяльності учнів визначаємо: захист творчих ідей, інтерв'ю, діалоги-роздуми, презентації проектів, аналіз та моделювання життєвих ситуацій, дискусії, творчі змагання, екскурсії, дитячі ранки та свята, гуртки, круглі столи, панорами творчих ідей, творчі ігри, конкурси творчого пера, години творчості, виготовлення колажів, виставки дитячих робіт, пізнавальні вікторини, уявні мандрівки, фотовиставки та ін.

Оцінно-результативний блок моделі містить критерії, показники, рівні розвитку творчої особистості учня початкової школи [7, с. 95–97].

Зазначимо, що окремим компонентом спроектованої моделі є *психолого-педагогічні умови* розвитку творчого мислення учнів початкової школи як способи реалізації процесу розвитку творчої особистості молодшого школяра, до яких відносимо:

- 1) *формування у вчителів початкової школи мотивації до розвитку творчого мислення учнів*, оскільки надзвичайно важливою є поява у вчителів внутрішніх стимулів щодо усвідомлення важливості процесу виховання особистості з нестандартним типом мислення;

- 2) *планомірне й систематичне створення на уроках проблемних ситуацій*, які породжують пошукову потребу, намагання знайти необхідні та достатні для вирішення проблеми знання та способи діяльності;

- 3) *удосконалення змісту позаурочної роботи, спрямованої на розвиток творчого мислення молодших школярів* як урізноманітнення форм, методів, прийомів організації пошуково-творчої діяльності учнів;

добір цікавого, емоційно-значущого матеріалу для засвоєння; опора на наочність.

У ході дослідження було теоретично обґрунтовано та розроблено модель розвитку творчої особистості молодшого школяра, характерними особливостями якої є тенденції до модернізації, але разом з тим спрощення процесу розвитку творчої особистості учня початкової школи. Задля підтвердження доцільності та ефективності запропонованої моделі вважаємо за необхідне її практичну апробацію, що є перспективою подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Біла книга національної освіти України / за ред. В. Г. Кременя ; Акад. пед. наук України. – К., 2009. – 185 с.
2. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С. Г. Карпенчук. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : Вища шк., 2005. – 343 с.
3. Кремень В. Г. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / В. Г. Кремень; [авт.: В. П. Андрущенко та ін.]; за заг. ред. В. Г. Кременя ; Нац. АПН України. – К. : Пед. думка, 2011. – 304 с.
4. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012. – № 2. – С. 5–11.
5. Кулюткин Ю. Н. Развитие творческого мышления школьников / Ю. Н. Кулюткин, Г. С. Сухобская. – Л. : Знание, 1967. – 38 с.
6. Лозовецька В. Т. Модель / В. Т. Лозовецька // Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 516.
7. Лоюк О. В. Теорія і практика розвитку творчого мислення учнів у навчально-виховному процесі початкової школи : моногр. / О. В. Лоюк. – Умань : Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2016. – 216 с.
8. Новейший психолого-педагогический словарь / сост. Е. С. Рапацевич ; под общ. ред. А. П. Астахова. – Минск : Современная школа, 2010. – 928 с.
9. Педагогічний словник / за ред. дійсного члена АПН України М. Д. Ярмаченка. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
10. Савченко О. Новий держстандарт для початкової школи: від задуму до реалізації: інтерв'ю / О. Савченко; розмову вела І. Красуцька // Педагогічна газета. – 2012. – Січень (1). – С. 4.
11. Самойлов Е. А. Философские основания компетентностно ориентированного образования / Е. А. Самойлов // Философия образования. – 2008. – № 2(23). – С. 86–93.
12. Чалий О. В. Природнича освіта / О. В. Чалий // Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень ; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – С. 715.